

ԸՆԿՆԻ

Ոսկե
աքաղաղ

aegitas

Բաֆֆի Ոսկե արաղաղ

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=24431342

Ոսկե արաղաղ:

ISBN 9781772466928

Аннотация

1878 թվականին Բաֆֆին գրի է առնում «Ոսկի արաղաղ» վեպը, որում պատկերել է արեւելահայ առետրականության բուրժուազիայի կենցաղն ու բարքերը: Վեպում հեղինակը հանդես էր գալիս վաշխատուական բուրժուազիայի քննադատությամբ՝ ստեղծելով Պետրոս Մասիսյանցի մնայուն, գեղարվեստական տիպը: Այստեղ պատկերված է հայ բուրժուական մի ընտանիք, որտեղ հարաբերությունները հիմնված են սառը հաշվարկի վրա: Միքայելի կերպարով Բաֆֆին ի ցույց է դնում բարության ու նվիրումի մի ողջ պատկեր, անձնագոհության ու սիրո գաղափար: Հոփսիսիմեի կերպարով ներկայացվում է հայ կնոջ ամոթխածությունը, ինչպես Միքայելն է ասում նախապաշարմունքները: Ի վերջո երիտասարդների սերը հաղթում է նախապաշարմունքները եւ նրանք հանդես են գալիս որպես «ոսկի արաղաղ»՝ փրկելով կործանման եզրին կանգնած գերդաստանը:

Содержание

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ	4
Ա	4
Բ	8
Գ	12
Դ	17
Ե	27
Զ	35
Է	40
Ը	48
Թ	52
Ճ	61
Конец ознакомительного фрагмента.	64

ԲաՖՖի

Ոսկե արադադ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Ա

Բ... գյուղի մեջ ամենի ուշադրությունը գրավել էր մի փոքրիկ տղա, որ դեռ նոր էր մտել իր տասներկու տարեկան հասակը: Ժամասեր գյուղացիները նրա ձայնովն էին զմայլած, դաշտից անցնելիս, նա էր, որ այնպես քաղցր երգելով, վաղ առավոտյան գառները արածացնելու էր տանում:

Նրա անունը Գալուստ էր, բայց գյուղացիները կրճատելով Կալո էին կոչում: Մի հաստ ու պինդ տղա էր Կալոն, որի ամուր կազմվածքը խոստանում էր հարուստ մարմնական գործություն: Կալոյի դեմքը նույնպես վատ չէր, արևից այրված և համարյա սևացած երեսի վրա կարելի էր տեսնել մի քանի գեղեցիկ և կանոնավոր գծեր, որոնց մեջ կրակոտ և վայրենի աչքերը արտահայտում էին խիստ զվարթ բնավորություն:

Կալոն որք էր: Ծնողքը մեռել էին վերջին խուերայից, թողնելով միակ զավակը դառն աղքատության մեջ: Նրա

հորեղբայրը, բարեսիրտ Ավետը «հոգու համար» վեր առավ իր մոտ որբին և սկսեց հայրական խնամք տանել: Ավետը, որին բոլոր գյուղացիները «ապեր» (եղբայր) էին կոչում, վայելում էր առանձին հարգանք իր դրացիներից: Նա հանդարտ և աշխատասեր մարդ էր և քիչ չէր պատահում, որ խաղաղացնում էր գանազան վեճեր, որ ծագում էին իր դրացիների մեջ:

Ավետ ապոր ընտանիքը շատ մեծ չէր: Ինքը, իր կին Եղիսաբեթը և երկու փոքրիկ երեխաները կազմում էին ամբողջ գերդաստանը, որի գլխին բարձրացած էր, որպես ընտանիքի մայր, Շուշան տատը, յոթանասուն տարեկան մի պառավ, օր իր ծերության հեղինակությամբ իշխում էր բոլորի վրա: Պատավները առհասարակ բարեսիրտ են լինում, և մանավանդ Շուշան տատը, որ մի առանձին գութուններ դեպի իր թոռնիկը, Կալոն, որի մեջ գտնում էր մեռած որդու սիրելի պատկերը:

Փոքրիկ Կալոն տարվա երեք եղանակներում օգնում էր իր հորեղբորը նրա տնտեսական գործերի մեջ, իսկ ձմեռը գնում էր տերտերի մոտ և ժամագիրք էր կարդում: Կարդալ ասելով՝ պետք է հասկանալ, որ նա անգիր սերտել էր այս գրքից մի քանի «փոխեր», շարականներ, աղոթքներ, թեև տառերն անգամ չէր ճանաչում:

Կալոյի տնային ծառայությունները, նայելով, թե որքան շատ աշխատացնում են գյուղացի երեխաներին, մեծ չէին: Վաղ առավոտյան նա վեր էր կենում, աղբյուրից սափորով ջուր էր բերում, մարագից թոնիրի համար վառելիք էր բերում,

գավիթը մաքրում էր և Եղիսաբեթին օգնում էր կովերը կթելու: Թեև այս գործերը աղջիկներն են կատարում, բայց Ավետ ապերը գուրկ էր աղջիկ գավակից, և նրա երկու որդիքը դեռ շատ մանրիկներ էին: Երբ տանը նրա համար այլևս գործ չկար, նա հագնում էր տրեխները և մի կտոր ցամաք հաց գրպանը դնելով, ձեռքն էր առնում հովվական ծանր ցուպը, որ իր հասակի կրկին երկարությունն ուներ, և գառները քշում էր դաշտը արածացնելու համար: Տանեցիք հազիվ էր պատահում, որ ծեծեին նրան, որովհետև չափազանց կամակատար տղա էր Կալոն:

Փոքրիկ հովիվը սիրելի էր և իր ընկերներին, որոնց հետ միանալով, գառները խառնում էին միասին և տանում էին Արաքսի ափերի մոտ արածացնելու: Այս գետից հեռու չէր նրանց գյուղը: Նա իր ընկերների ուրախությունն էր. ի՞նչ խաղեր ասես չէր սարքում նա, ի՞նչ հանաքներ ասես չէր անում նա: Շատ անգամ զվարճացնում էր նրանց իր քաղցր երգերով և շատ անգամ ուրախացնում էր նրանց իր եղեգնյա սրնգի ձայնով, որ բավական վարպետությամբ ածում էր: Կալոն իր ընկերների մեջ ստացավ հերոսական փառք, սկսյալ այն օրից, երբ մի անգամ, Արաքսի ծանծաղուտներում լողանալու միջոցին, խեղդվելուց ազատեց իր ընկերներից մեկին: Այնուհետև նա պաշտելի դարձավ:

– Կալո, ե՛կ մեր հացիցը կեր, դու մայր չունես... մեր մայրը կարագ է դրել, սեր է դրել, ե՛կ միասին ուտենք, – ասում էին երեխաները և նրան հրավիրում իրանց համեստ

սեղանին բաժանորդ լինել, երբ կեսօրին նստոտում էին
կանաչ խոտերի վրա ճաշելու:

Բ

Մեծ պասի վերջին շաբաթվա օրերից մեկն էր: Այս շաբաթում գյուղացիները իրանց բոլոր լավ բաները կրում են քաղաքը, որ հարուստները լավ գատիկ անեին: Ավետ ապերն էլ, աքաղաղը կանչելուն պես, կես գիշերին վեր կացավ, ճրագը վառեց, լվացվեցավ, երեսը խաչակնքեց և սկսեց իր էշերը համետել: Ամբողջ ընտանիքը դեռ քնած էր, միայն Եղիսաբեթը օգնում էր ամուսնին: Նա դեռ մի օր առաջ պատրաստել էր երկու տիկ յուղ, մի բեռ նոր պանիր, երկու կթոց ձվաներ և մի քանի հատ հավեր, որ պետք էր տանել քաղաք ծախելու համար:

Մի այսպիսի նշանավոր խորհուրդը չէր կարող ծածուկ մնալ Կալոյի հետաքրքիր ուշադրությունից, որ իր հորեղբոր առաջին ոտնաձայնը լսելով՝ գլուխը վեր բարձրացրեց վերմակի տակից և ճրագի պես վառվող աչքերը լայն բաց անելով ասաց.

– Ինձ էլ պիտի տանես: Ես էլ կգամ:

– Ո՞ր, – հարցրուց հորեղբայրը մի փոքր վրդովված ձայնով:

– Քաղաք, – ասաց Կալոն:

Ավետ ապերը, չնայելով իրան հատուկ սառնասրտությանը, այն գիշեր ինչ-որ բանի վրա բարկացած էր և շատ տխուր էր երևում: Այսպիսի մարդիկ երբեմն իրանց բարկությունը թափում են մի բոլորովին

անմեղ առարկայի վրա, և այդ առարկան եղավ ողորմելի Կալոն:

– Ձենդ կտրի՛, լակո՛տ, – գոռաց նա կատաղի կերպով.
– քաղաք գնալդ էր պակաս...

Կալոն լռեց և գլուխը կրկին դրեց բարձի վրա, երեսը թաքցրուց վերմակի տակ և սկսեց խուլ ձայնով լաց լինել: Նրա ձայնը զարթեցրուց պառավ Շուշանին, որ միևնույն անկողնի մեջ իր թոռնիկի հետ միասին էր պառկած:

– Այ տղա՛, ի՞նչ կա, ինչո՞ւ ես լաց լինում, – հարցրուց նա:
Կալոն հայտնեց պատճառը:

Նույն միջոցին խրճիթը ներս մտավ Ավետ ապերը, մնացած վերջին բեռը դուրս տանելու համար:

– Ավետ, որդի, ինչո՞ւ ես լացացնում խեղճ տղային,
– հարցրուց պառավը: – Ուզում է քեզ հետ գալ, դու էլ տար.
Էլ ինչո՞ւ ես սիրտը կոտրում:

– Ախար նրա ի՞նչ քաղաք գնալու ժամանակն է,
– պատասխանեց Ավետը մի փոքր մեղմացած կերպով:

– Հրեն Պետրոսենց Գյուլքին էլ է գնում... նա ինձանից խո
մեծ չէ՞... – վերմակի տակից լսելի եղավ Կալոյի լալագին
ձայնը:

– Տա՛ր քեզ հետ, որդի, – կրկնեց պառավը համոզական
եղանակով: – Տա՛ր, թող աշխարհ տեսնի. խո աղջիկ չէ, որ
միշտ առիթի տակը մնա, տնից դուրս չգա. տղա է, սիրտը
ուզում է, բան կտվորի, աչքը կբացվի:

Պառավի խոսքերը առանց հետևանքի չմնացին,
մանավանդ երբ Ավետի կինը՝ Եղիսաբեթը մյուս կողմից

սկսեց իր ամուսնին համոզել, որ Կալոյին իր հետ տանե, ավելացնելով թե ճանապարհին պետք կգա, Էշերը կքշեն:

– Դե՛, վեր կաց գնանք, մի ուշացիր, – վերջապես ասաց Ավետ ապերը:

Զատկին մոտ օրերում քաղաք գնալը գյուղացի երեխաների համար մի մեծ զվարճություն է. այնտեղ նրանց համար գնում են արխալուղ, գդակ, տրեխներ և վերջապես մի բան, որ նրանց ուրախացնում է: Այս առաջին անգամն էր, որ Կալոն քաղաք պիտի տեսներ, և այս պատճառով նրա ուրախությանը չափ չկար, երբ ստացավ իր հորեղբոր համաձայնությունը: Նա ծտի պես դուրս թռավ իր քնաշորերի միջից, մի քանի լոպե այս կողմ և այն կողմ վազեց, ինքն էլ չիմանալով, թե ինչ բանի համար, և հետո սկսեց իր երկայն ցուպը պտռել:

Կալոյի համար երկար պատրաստություն պետք չէր, նա շատ շուշացավ, որովհետև իր սովորության համեմատ առանց հանվելու էր քնել. հարկավոր էր միայն տրեխները կապել, այնուհետև ամեն ինչ վերջացած էր: Բոպեական արագությամբ կատարվեցավ բոլորը, հետո նա վեր առավ իր հովվական ցուպը, մոտեցավ պառավ տատին և փաթաթվելով նրա վզին՝ հարցրուց.

– Քեզ համար ի՞նչ բերեմ քաղաքից:

Պառավը ոչինչ չպատասխանեց, միայն համբուրեց նրան, և խորշոմած աչքերը լցվեցան արտասուքով:

Ավանակները արդեն բեռնած, պատրաստ էին բակում. Եղիսաբեթը ճրագը ձեռին կանգնած էր այնտեղ, իսկ Ավետը

մտել էր ոչխարների գոմը: Նա դուրս բերեց մի չաղ երկու
ամսական գառն և կապելով բեռան վրա իր մտքումը ասաց.
– Էդ կտանենք «աղայի» համար...

Դեռ բավական ժամանակ կար մինչև լուսանալը, երբ
փոքրիկ քարավանը ճանապարհ ընկավ:

Գ

Ճանապարհին միացան Ավետի հետ մի քանի ուրիշ գյուղացիներ, որոնք նույնպես ծախելու բան էին տանում քաղաքը, և հետզհետե նրանց խումբը ստվարացավ:

Եղանակը հանդարտ էր: Աստղերը խիստ անուշ ժպիտով փայլում էին պարզ երկնքից: Օդի մեջ տիրում էր գարնանային փափուկ թարմություն: Մի քանի օր առաջ եկած անձրևը բոլորովին ցամաքել էր, և ավանակները իրանց ծանր բեռների տակ կարողանում էին առանց խրվելու առաջ գնալ: Կալոն մի քանի իր հասակակից և իրանից մեծ տղերքի հետ քշում էին ավանակները, նրանց հետևից կամաց-կամաց գալիս էին նրանց հայրերը, որոնք նույն միջոցին զբաղված էին մի այսպիսի խոսակցությամբ.

– Տեսնենք ինչպես կգնա այլուրը, – ասաց գյուղացիներից մեկը:

– Ասում են, գլուխը բարձրացել է (թանկացել է), – պատասխանեց մյուսը:

– Հիմա լավ չծախվի, ապա ե՞րբ պիտի ծախվի, – մեջ մտավ երրորդը, – այս ձմեռ ձյունի երես չտեսանք, ամառը վա՛յ մեր հալին... խմելու ջուր էլ չենք գտնի...

– Բայց այս վերջին անձրևը բանը շինեց, թե չէ արտերը իստակ կչորանային:

– Մի անձրևով ի՞նչ կդառնա. ուղտը քթալով չես ջրի... Մեր մեղքից երկինքը կապվել է:

– Տերտերն էլ խաչ-ավետարան չէ ման ածում, կարելի է աստված խղճա, – մեջ մտավ մի ուրիշ գյուղացի երեսը խաչակնքելով:

– Տերտերը անշախ անեծքի տոպրակը թևի տակը դրած, շուտ-շուտ «գործակալի» մոտն է վագում ու ամեն օր մի նոր հրաման է բերում՝ էս տվե՛ք, էն տվե՛ք... տալով հոգիներս դուրս եկավ... չես իմանում որի՞ դարդը քաշես... ամեն կողմից ուզում են... բայց մի՛ կոպեկի խեր չունենք...

Այս խոսքերը վիրավորեցին մի ծերունի գյուղացու ջերմեռանդությունը, և նա պատասխանեց.

– Դե էդպես եք խոսում, որ աստված բարկանում է, երեսը մեզանից դարձնում է, ո՛չ ձյուն է տալիս, ո՛չ անձրև: Տերտերը, ինչպես էլ որ լինի, մեր հոգևոր հայրն է, նրա աղոթքն է մեզ պահում:

– Յուրը, ասում են, շատ է թանկացել, – խոսակցությունը ընդհատեց մի ուրիշը: – Դու քանո՞վ ծախեցիր, Մարկոս:

– Տասը մանեթով:

– Ձո՞ւն քանով:

– Հարյուրը մեկ մանեթով:

– Լա՛վ է:

Այս բոլոր խոսակցության ժամանակ Ավետ ապերը լուռ էր, հետո նա էլ մեջ մտավ, ասելով.

– Ի՞նչ եք խելքներիդ գոռ տալիս. թե թանկ ծախեք, թե էժան ծախեք – դիփ մեկ է: Ի՞նչ պետք է տուն տանեք: Մենք որ կանք, քաղաքացիների ճորտերն ենք: Տարին-տասներկու ամիս աշխատում ենք, վարում ենք, ցանում ենք նրանց

համար: Մեր այլուրը, մեր յուրը, մեր պանհիրը առնում են, ուտում են, փողն էլ իրանց ջիբն են դնում: Հին պարտքը մնում է ու մնում: Ամեն անգամ բեռներով քաղաք ենք գնում ու դատարկ ետ դառնում և ամոթով մտիկ ենք տալիս մեր կնիկների, մեր երեխերքի երեսին, երբ մեզանից հարցնում են, թե «քաղաքից» ի՞նչ բերեցիր մեզ համար:

Այս խոսքերը ամենի վրա տխուր ազդեցություն գործեցին, և կայծակնահարի նման բոլորը լռեցին: Ոչինչ բան այնքան դառն կերպով չէ խոցում գյուղացու սիրտը, որպես այն տխուր հիշողությունը, երբ նա միտն է բերում, թե պարտքեր ունի: Այստեղից հասկանալի էր Ավետ ապոր մի քանի ժամ առաջ ունեցած վրդովմունքի պատճառը, երբ նա իր ավանակները դեռ նոր էր բեռնում քաղաքը տանելու համար, երբ նա մտածում էր, թե այն բեռները, – իր քրտինքի և աշխատության արդյունքը, – իրան չեն պատկանում...

Բայց Կալոյի ուրախ խումբը, որ առաջ ընկած քշում էին ավանակների քարավանը, զբաղված էր բոլորովին այլ խոսակցությամբ: Նրանք ազատ էին իրանց ծնողների հոգսերից, որովհետև դեռ ոչ ոքի պարտամուրհակ տված չունեին:

– Մաքի, – հարցրուց Կալոն, – դու քաղաքը տեսե՞լ ես, այնտեղի գառները ո՞րտեղ են արածացնում:

Մաքին, որ հասակով իր ընկերներից մեծ էր, որ քանի տարի մնացել էր քաղաքում, պատասխանեց.

- Քաղաքացիները ոչխար չունեն, գառներ չեն պահում:
- Բա՛ նրանց տղերքը ի՞նչ են շինում, որ գառներ չեն

արածացնում, – կրկին հարցրուց Կալոն:

– Կարդում են:

– Նրանց տերտերը ինչո՞վ է ծեծում, երբ դասը չեն սովորում:

– Նրանք տերտերից դաս չեն առնում, ըշկոլումն են կարդում:

– Ըշկոլն ի՞նչ է:

Սաքին չգիտեր ինչ պատասխանել և հարևանցիորեն ասաց.

– Ըշկոլը ըշկոլ է... չե՞ս իմանում:

Մի ուրիշ տղա հարցրուց.

– Քաղաքի տղերքը ով գիտի ինչ լավ տրեխներ կունենան:

– Նրանք տրեխներ չեն հագնում, սապոկներ են հագնում,

– պատասխանեց Սաքին:

– Սապոկը ի՞նչ է:

– Այն էլ ոսի տրեխ է:

– Այնտեղ մոշ կա՞, գկեռ կա՞, – հարցրուց մի ուրիշը:

– Չկա, ծմակը հեռու է քաղաքից:

– Բա՛ քաղաքի տղերքը ի՞նչ են ուտում:

Սաքին չգիտեր ինչով գոհացնել իր ընկերների հետաքրքրությունը, որ դառնում էին նրան զանազան հարցերով: Նա կարճ կերպով նկարագրեց քաղաքի կյանքը, որքան իրան հասկանալի էր, ասաց, թե այնտեղ մեծ տներ կան, բազար կա, թե եզան ու գոմեշի տեղ ձի են լծում, սայլերը (կառքերը) բանեցնում են միայն նստելու համար և ավելացրուց, թե քաղաքացի տղերքը գյուղացի տղային

Ծաղրում են և պատահաժ ժամանակը ծեծում են:

Վերջին խոսքը գրգռեց Կալոյի բարկությունը, և նա իր երկայն ցուպը բարձրացնելով, սպառնացավ.

– Տեսնում ե՞ս մրհակս, Էնպես կչափեմ նրանց բարակ մեջքից, որ «վա՛յ, նանի» կկանչեն:

Գ

Ե... քաղաքը գտնվում էր այն գետի ափի մոտ, որ իր սկիզբն առնում է Գեղամա լճից: Նա այն քաղաքներից մեկն էր, որ իսպառ չէր թոթափել իրանից պարսկական փոշին, և ուր հայն էլ թուրք է, իսկ թուրքն ավելի թուրք է, և որտեղ կնիկները իրանց ծամերը ներկում են հինայով, իսկ տղամարդիկը նեղ պանտալոնի հետ քոշեր են հագնում:

Երկրորդ ավուր երեկոյան պահն էր, երբ Ավետ ապերը գլուղից բերած մթերքը ծախսելուց հետո եկել, կանգնել էր մի հարուստ կրպակի առջև և գլուխը ծռած, իր երկայն մահակը կուրծքին նեցուկ տված, անհամարձակ կերպով նայում էր դեպի խանութը, չիշխելով այնտեղ մտնել: Նա նույն ժամում նմանում էր մի մարդու, որ սպասում է իր դատապարտության վճռին:

Երկար սպասում էր նա, մինչև իր վրա ուշադրություն դարձնեին և ներս կանչեին: Նրա մոտ, նույնպես անմոռնչ և հանդարտ կերպով, կանգնել էր աղայի համար բերած գատկացու գառը, կարծես նա էլ տխուր էր, կարծես նա էլ մոռանալով իր սովորական կայտառությունը, շատ չէր գանազանվում իր տերից, որ նույն միջոցում գտնվում էր հոգեկան դառն տրամադրության մեջ: Գառան մոտ նստած էր փոքրիկ Կալոն և բռնել էր նրա ոտից, որ չփախչե: Նա միայն ուրախ էր, նա միայն անհոգ էր և հետաքրքիր աչքերով նայում էր իր շուրջը, ուր ամեն մի առարկա նրան

գարնանք և հիացում էր պատճառում:

– Ապեր, ադան պատիկ տղա ունի՞, – հարցրուց նա:

– Չունի, – պատասխանեց Ավետը անուշադիր կերպով:

– Բա՛ էդ գառան հետ ո՞վ պիտի խաղա:

Ավետը ոչինչ չպատասխանեց:

Նույն միջոցին մի ձայն զարկեց գյուղացու ականջներին:

– Հը՛մ, Ավետ ապեր, եկե՞լ ես:

Այս ձայնը արթնացրուց նրան, նա ետ նայեցավ և տեսավ իր մոտ մի պատանի, որը հարուստ կրպակի գործակատարներից մեկն էր: Գյուղացին ետ-ետ քաշվեցավ և խոնարհ կերպով գլուխ տվեց:

– Երևի աղային տեսնելու ե՞ս եկե՛լ, – հարցրուց պատանին:

– Առանց տեսնելու ո՞նց կարամ գնալ, – պատասխանեց

Ավետը:

– Դրանի՛ց, դրանի՛ց բերե՞լ ես, – հարցրուց պատանին, աջ ձեռքի ցուցամատը և բթամատը միմյանց հետ շոշափելով:

Ավետը հասկացավ, որ փողի մասին էր հարցը, և դրական կերպով շարժեց գլուխը:

Պատանին ստավ կրպակը, և մի քանի թուղից հետո Ավետին ներս կանչեցին մուտքի առջևը: Երկու զոհեր միասին սպասում էին մի ճակատագրական վախճանի...

Աննկարագրելի ահուդողով Ավետը ներս ստավ և հեռվից խորին կերպով գլուխ տվեց մի կարճահասակ ալևոր մարդու, որ նստած էր գրասեղանի մոտ և քրքրում էր իր

առջևը ամաժ թղթերի կույտը:

Նրա առաջին երկրպագությունը աննկատելի մնաց, որովհետև աղան գբաղված էր: Հետո գյուղացին ծոծրակը քորելով, մի քանի անգամ հագաց, որ ցույց տա իր ներկայությունը: Աղան գլուխը վեր բարձրացրուց և տեսավ նրան: Ավետը կրկնեց իր երկրպագությունը:

Աղան քաղաքավարի էր և մանավանդ դեպի այն մարդիկը, որոնց հետ հաշիվներ ուներ: Հաշվի ժամանակ նրա մարդահաճությունը հասնում էր մինչև ցած կեղծավորության: Տեսնելով գյուղացուն, նա իր կոշտ դեմքի վրա ձևացրուց մի անսովոր ժպիտ և հարցրուց.

– Բարով, Ավետ ապեր, ո՞նց ես, լա՞վ ես, տղերքդ, տանեցիքդ լա՞վ են:

– Աղոթարար ենք, աղա, – պատասխանեց գյուղացին. – թո՛ղ տեր աստված մեր կյանքիցը կտրե, ձերի վրա դնե:

– Անասուններդ, ցանքերդ լա՞վ են:

– Անասունները, փառք աստուծո, վատ չեն, բայց ցանքերը, տերը ինքը մի ողորմություն անե, ցամաքել, մնացել են: Մեր մեղքից ջուրը պակասել է այս տարի. անձրև էլ չի գալիս. գնացին տերտերի մոտ, նա գիրը բացեց, ասաց, երկինքը կապել են...

Աղան մտածեց գյուղացու սնահավատությունից օգուտ քաղել:

– Ապա որ ես ձեզ ասում եմ, թե ինչ պարտք որ անում եք, իր ժամանակին բերեցեք, տվեցեք, բայց ձեր ականջը չէ մտնում: Տեսնում ե՞ս, աստված էդպես կբարկանա: Ասել են՝

«ա՛ն և տո՛ւր, չեն ասել՝ ա՛ն և կո՛ւլ»: Ձեր վրա չէ խոսքս, Ավետ ապեր, դու լավ մարդ ես, քո հանգուցյալ հայրն էլ լավ մարդ էր, բայց էն անհրավ Թաթոսենց Գևորգ, մի տարի է երեսը չեն տեսել, քսան մանեթս տարավ, ինքն էլ կորավ, փողս էլ:

– Սևերես է, աղա, – պատասխանեց գյուղացին ողորմելի ձայնով. – պետք է յուր տանես, խեղճ է: Քուլֆաթի (ընտանիքի) տեր է, ի՞նչ անե, որ չունե. ունենա, կտա, իր հոգին կազատե:

– Ես խեղճ չե՞մ, ես քուլֆաթ չունե՞մ, – պատասխանեց աղան բարկացած ձայնով:

– Ասոված ձեզ տվել է, թո՛ղ ավելի շատ-շատ տա, բայց նա աղքատ է:

– Չէ՛, Ավետ ապեր, դու խելոք մարդ ես, բայց այսքանը չես հասկանում, – գյուղացու խոսքը կտրեց աղան մեղմությամբ. – ախար ամեն մարդ, որ տարածը ետ չբերե, ես էլ ձեզ նման կլինեմ:

– Դրուստ ես հրամայում, աղա, բայց ոնց որ ըլի, պետք է յուր տանես, գեղըցին փող չի ուտի, երբ ունենա, կտա: Մեր տերը դու ես, վերևում աստծուն ենք ճանաչում, ցածումը քեզ... չենք ուտում, չենք խմում, մեր երեխերքի բերնիցը կտրում ենք ու բերում քեզ տալիս, որ մեր հոգին պարտական չմնա:

Աղան կրկին սկսեց գրասեղանի վրա ածած թղթերի կուշտը քրքրել և նրա միջից գտնելով Ավետի պարտանորհակը, տվեց գործակատարներից մեկին,

ասելով.

– Գիտեմ, Ավետը փող բերած կլինի, նրա հաշիվը տե՛ս:

Գյուղացին հասկանալով, որ իր խոսակցությունը աղայի հետ վերջացած էր, մոտեցավ գործակատարին և հանելով իր ծոցից մի բուռն թղթադրամ, առանց համբարելու ածեց նրա առջև:

Գյուղացու հաշիվը գործակատարին հանձնելը մի տեսակ խորամանկություն էր աղայի կողմից, որպես որսորդը երբեմն իր որսը շան առջևն է ձգում նրան լավ զգգվելու համար, որ իր բարակը ավելի խամոռոտի¹ և ավելի արյան սովորի:

Գործակատարը համբարեց իր առջևը ածած թղթադրամները, նայեց պարտամուրհակին, համրիչի հատիկները այս կողմը դարձրուց, այն կողմը դարձրուց և ապա ասաց.

– Բերած փողերդ դուրս գալուց հետո կմնաս հիսուն ռուբլի պարտական:

Գյուղացին սարսափի մեջ ընկավ:

– Իմ պարտքը առաջ հիսուն ռուբլուց ավելի չէր, – ասաց նա սրտի նեղությունիցը խեղդված ձայնով, – ապա էդ նոր տված փողերս ո՞ր է գնում:

– Բա՛ տոկոսը չե՞ս հաշվում, – կոշտ կերպով պատասխանեց գործակատարը. – քո այժմ բերած փողը հագիվ տոկոսը կլրացնե:

Աղան նկատելով, գյուղացու և գործակատարի վիճաբանությունը, հեռվից ձայն տվեց.

– Ավետ ապեր, քեզանից հո ավել չեն առնի. որդի, ինչո՞ւ ես նեղացնում:

– Գրիգոր, – դարձավ նա դեպի գործակատարը, – տոկոսից մի բան բաշխիր Ավետին, մեր մարդն է, թո՛ղ շնորհակալ լինի: Գուքնիցն էլ մի բան տուր, թո՛ղ տանե իր երեխերքի համար, գատիկ օր է գալիս, թո՛ղ ուրախանան:

Հաշիվում ավելի վեր առնել, խաբել և կրպակից մի բան ընծայելով, գյուղացու աչքերը կապել, աղայի առևտրական տան հին սովորությունն էր: Ավետին ընծայեցին երկու գունավոր աղյուխ և մի քանի արշին էժանագին շիթ: Նա ընդունեց ընծաները և օրհնեց աղայի կյանքը:

Գործակատարը գրեց մի նոր պարտամուրհակ և գյուղացու առջև դնելով, ասաց, որ մատը թաթախե մելանի մեջ և կնիքի փոխարեն դնե թղթի վրա: Ավետը կատարեց պատվերը, որովհետև վաղուց սովորած էր այս գործողությանը:

Կալոն դրսումը վաղուց արդեն ձանձրացել էր, մենակ սպասելով, նա շուտ-շուտ գլուխը ներս էր բերում կրպակի դռնից, երկշոտ կերպով նայում էր և իսկույն ետ քաշվում, որ իրան չտեսնեն: Վերջացնելով իր գործը, Ավետը նոր հիշեց իր բերած գառը և կանչեց Կալոյին, որ ներս բերե:

– Չատիկվա համար գառն էլ ես բերել, շատ ապրիս, – ասաց աղան, հետաքրքիր աչքով նայելով Կալոյի վրա: – Այդ ո՞վ է, – հարցրուց Ավետից:

– Ձեր ծառայի, մեռած եղբորս որդին է:

– Տղա, արջի քոթոթ, մոտ եկ, տեսնեմ, – կանչեց աղան:

Կալոն ամաչելուց կարմրել էր, և քրտինքը կաթիլ-կաթիլ նրա ճակատից ցած էր թափվում: Նրա կյանքում առաջին անգամն էր, որ իր վրա ուշադրություն էին դարձնում այնպիսի մեծ մարդիկ:

– Քանի՞ տարեկան է, – հարցրուց աղան, դառնալով դեպի Ավետը:

– Տասներկուսի մեջ նոր է ոտ դրել, – պատասխանեց նա:

– Տեսնողը կասե տասնհինգ տարեկան է. ի՞նչ ասել է գյուղացի... անկարգ կերել է, անկարգ մեծացել...

Աղայի հետաքրքրությունը փոքրիկ Կալոյի մասին ուներ իր առանձին պատճառները. վաղուց նրա կինը միշտ ասում էր, որ մի գյուղացի երեխա գտնե տանը սպասավորություն անելու համար, պատճառ բերելով, թե քաղաքացի տղերքը շատ սատանա են լինում, ամեն բանից գողանում են, բայց անկարելի է լինում գողությունը բռնել, իսկ գյուղացին միամիտ կլինի և պարզ, նրան կարելի է ամեն ինչ հավատալ: Այս մտքով աղան մտածեց կորզել Ավետի ձեռքից նրա եղբոր որդուն:

– Գիտե՞ս ինչ կա, Ավետ ապեր, – ասաց նա իր սովորական մեղմ ձայնով, – քո հանգուցյալ եղբայրը շատ լավ մարդ էր, թո՛ղ աստված իր հոգին լուսավորե. դուն էլ լավ մարդ ես, բայց նա ուրիշ էր: Ես ուզում եմ իմ հոգու համար նրան մի լավություն անել, իմանում ե՞ս, լավությո՛ւն անել... ես ուզում եմ նրա որդին վերառնել ինձ մոտ պահել, մեծացնել և «մարդ» շինել... հասկանում ե՞ս, մարդ, ինձ նման մարդ, ոչ թե տգետ գյուղացի...

«Մարդ» բառը աղայի լեզվում բոլորովին ուրիշ նշանակություն ուներ. մարդ ասելով նա հասկանում էր հարուստ վաճառական, որովհետև, նրա կարծիքով, ով որ փող չուներ, նա մարդ չէր:

Լսելով աղայի խոսքերը, Ավետը մի քանի րոպե մտատանջության մեջ մնաց, չգիտեր, թե ինչ պետք է պատասխանել: Վերջապես անորոշ կերպով ասաց.

– Ինչ ասեմ, աղա, դու ես իմանում, ինչ որ քո ոտը գիտե, այն մեր գլուխը չգիտե:

– Օրհնյալ լինիս, որդի, լավ հասկացար, – խոսեց նա ծանր կերպով: – Դու խելացի մարդ ես, դու չես թողնի, որ քո եղբոր որդին անբախտ մնա: Մի բան էլ կա, էն էլ պիտի գիտենաս, երբ որ քո եղբոր որդին մեզ մոտ մնա, դու ավելի կշահվես մեզանից, կգաս, կգնաս, կուտես, կխամես, մեր դուռը քո առջևը միշտ բաց կլինի:

Կալոն համարյա չէր լսում, թե որպիսի վճիռ է կատարվում իր վիճակի փոփոխության վերաբերությամբ. նրա ուշադրությունը գրավել էին խանութում գտնված առարկաները: Նա իր աչքը չէր հեռացնում կարդոնից շինած փոքրիկ ձիուց, որ կանգնեցրած էր նեղ տախտակի վրա:

– Ի՞նչ լավ պստիկ ձի է, – ասաց նա իր մոտ կանգնած խանութի փոքրիկ աշակերտին: – Ի՞նչ է ուտում:

Փոքրիկ աշակերտը ժպտելով գյուղացու միամտության վրա, նկատեց, որ սուս կենա, ամոթ է:

– Հիմա հասկացա՞ր – շարունակեց աղան, – դու կթողնես

այս տղային մեզ մոտ, կհագցնեմ, կպահեմ, ինչպես իմ որդիս, երբ մեծացավ, խելքը բանի հասավ, ամսական էլ կտամ:

Ավետը մի կողմից ուրախ էր, որ իր եղբոր որդին կբախտավորվի և, աղայի ասածին պես, «մարդ» կդառնա, բայց մյուս կողմից մտածում էր, թե ինքը կգրկվի մի լավ գործիքից, որովհետև Կալոն շատ բանում օգնում էր նրան: Բայց վերջին մտածությունը որքան և գործնական լիներ, այսուամենայնիվ նա արտահայտել չէր կարող, քանի որ ինքը պարտական էր աղային, «պարտականի երեսը սև կլինի, իսկ լեզուն – կարճ»:

Պայմանների մեջ համաձայնվեցան, և, իսկն ասած, ամեննին պայման չդրվեցավ, միայն աղան խոստացավ կերակրել, հագցնել Կալոյին և ժամանակով, երբ նա կարող կլինի «օրինավոր գործ» կատարել, ամսական մի բան կստանա: Եվ այսպես բոլոր հույսը մնաց ապագայի վրա...

Բայց Կալոյի կամքը ոչ ոք չէր հարցնում: Երբ Ավետը հայտնեց նրան իրա խորհուրդը, նա խիստ տհաճությամբ պատասխանեց.

– Ես այստեղ չեմ մնա:

Ավետը քաղցրությամբ նրան համոզել սկսեց, թե քաղաքը լավ էր գյուղից, թե աղայի տանը նրան լավ կպահեն, թե ինքը շուտ շուտ կգա նրան տեսնելու և ուրիշ շատ խոսքեր ասաց, բայց համոզել չկարողացավ:

– Ես այստեղ չեմ մնա, – կրկնեց երեխան: – Ես քեզ հետ կգամ:

Երբ հորեղբայրը սկսեց ավելի թախանձել, խեղճ տղայի աչքերում երևացին արտասուքի կաթիլներ: Այդ արտասուքն էր, որ սկիզբն դրեց մի արտասովալի ապագայի...

Կալոյին համարյա զոռով բաժանեցին իր հորեղբորից և տարան աղայի տունը:

Հեռանալով քաղաքից, Ավետ ապերը միշտ այն տխուր մտածության մեջն էր գտնվում, թե ի՞նչ ասե Շուշան տատին, որպես հանգստացնե նրան: Որովհետև գիտեր, որ խեղճ պառավը առանց Կալոյին մի օր տեսնելու ապրել չէր կարող:

– Տարեցիք երեխիս, կորցրիր... – ասաց նա, երբ լսեց Ավետի խոսքերը:

Ե

Ե... քաղաքի մի ետ ընկած փողոցում գտնվում էր միհարկանի տուն, որ որոշվում էր բոլոր տներից իր մաշված պատերով, ցած դռնով և նեղ լուսամուտներով, որոնց նմանը կարելի է տեսնել միայն բանտերի մեջ: Երևի նա շինված է եղել այն դարերում, երբ դեռ եվրոպական ճարտարությունը մուտ չէր գործել այդ քաղաքում, և այժմ հարևան տները փոխել էին իրենց կերպարանքը, իսկ նա մնացել էր իր պարսկական հին ձևի մեջ: Նեղ դուռը ներս էր տանում մի բավական ընդարձակ բակ, որ հովանավորված էր դարևոր թթենիներով, որոնց միջուկը բոլորովին փտել և դուրս էր թափվել, իսկ ծառերը իրանց պատռված փորով ստացել էին հրեշավոր կերպարանք: Նրանց հետ խառն այստեղ ու այնտեղ, անկանոն կերպով, տնկած էին մի քանի ընկուզենիներ, ծերացած ուռիներ և կիսաչոր ծիրանիներ: Խաղողի որթը, փաթաթվելով այս գոսացած ծառերի բունին և վեր բարձրանալով մինչև նրանց կատարը, իր սաղարթախիտ ոստերով թաքցրել էր նրանց մերկությունը, զարդարելով իր գեղեցիկ կանաչությամբ: Չնայելով որ այս ծառատունկը մարդկային բնակության մեջ էր գտնվում, բայց կարծես աղամորդու ձեռքը նրան բնավ չէր դիպել, և ամեն ինչ բուսել, աճել, մեծացել էր իր վայրենի համարձակության մեջ:

Բակի գանազան կողմերում նույնպես անկանոն

կերպով գտնվում էին, գետնից հագիվ բարձրացած, մի քանի ծածկոցներ, հնացած, ծխի մեջ սևացած, և ժամանակից քայքայված շինվածքով, որոնք իրանց ողորմելի կերպարանքով լրացնում էին ընդհանուր պատկերի տխրությունը: Առհասարակ այդ տունը այն տպավորությունն էր գործում, որպես թե նրա մեջ բնակվում էր այն լեգենդային ոգիներից մեկը, որ ինքնահաճ համատությանբ չէ ներում ոչինչ նորոգություն, որ սիրում է անշարժ ավերակներ, ուր տիրում է փտությունը մշտական փլատակների վրա...

Այդ տան մեջ բնակվում էր քաղաքի ամենահարուստ մարդը, որին բոլոր գավառում «աղա» էին կոչում: Այդ տան մեջ բնակվում էր Պետրոս Մասիսյանը, որի հետ ընթերցողը ծանոթացավ նախընթաց գլուխներում:

Մասիսյանի անհոգությունը իր տան վերանորոգության վերաբերությամբ չէր առաջ գալիս ժլատությունից. – իսկապես նա ժլատ մարդ չէր, – այլ մի նախապաշարմունքից, որ նրա համար ավանդական էր դարձել: Նրա կարծիքով ամեն մի տուն ուներ իր խորհրդական ներգործությունը բնակիչների վիճակի վրա, այսինքն՝ տան գերբնական հատկությունիցն էր կախված նրանց թե՛ բախտավորությունը և թե՛ անբախտությունը: Կան տներ, որոնց մեջ բնակիչների զավակները մեռնում են, տերերը շատ չեն ապրում, չքավորությունը միշտ կապված է լինում այն տան ճակատագրի հետ, և եթե հարուստ մեկը բնակվելու լինի այնտեղ, շուտով կաղքատանա: Եվ

ընդհակառակն, կան տներ, որ բարի ազդեցություն ունեն: Մասիայանի տունը վերջին տեսակներից էր: Այսպիսի տների բախտը կապված է լինում մի աներևույթ էակի կյանքի հետ. ըստ մեծի մասին նա լինում է մի օձ, որ գլխին գոհարեղեն պսակ ուներ և հազիվ անգամ աչքի էր երևում: Բայց Մասիայանի տան բախտը մի «ոսկի արաղաղ» էր իր ոսկի հավի հետ, որոնք շատ անգամ երևացել էին նրա պապերին իրանց ոսկի ճտերով: Այդ մասին Մասիայանի ընտանիքի մեջ մնացել էր առասպելական ավանդությունների մի ամբողջ շարք, որ անցել էր սերունդից-սերունդ:

Մասիայանի հոր ժամանակ «ոսկի արաղաղը» անհետացավ, և այս պատճառով նրա «բախտը քնեց», նա աղքատացավ, իսկ իր օրերում կրկին նա սկսեց գործ դնել իր բարերար ազդեցությունը: «Ոսկի արաղաղը» կրկին հայտնվելով, կրկին նրա «օջախի» բախտը փոխվեցավ դեպի բարին, – տունը «վրա եկավ» նրան, – և դրա համար, այս տան ամեն մի մաշված աղյուսը, ամեն մի կտոր փտած փայտը ստացավ նրա համար նվիրական նշանակություն, որ պետք էր պահպանել իրանց անփոփոխ ձևի մեջ, որ պետք էր անշարժ թողնել, չիցե թե խանգարվեր տան խորհրդական գաղտնիքը:

Մասիայանը այն տեսակ հարուստներից չէր, որ մեր մեջ սովորաբար կոչվում են պարսկական բառովս «նովքիսա», այսինքն՝ նոր քսակի տեր, որ նշանակում է՝ աղքատությունից բարձրացած և փողի տեր դարձած մարդ:

Այս տեսակ հարուստները գանազանվում են ժառանգական դրամատերերից մի քանի հատկություններով: Դրանք, իբրև «չտեսներ», ամեն արժանավորություն, ամեն կատարելություն արժաթի մեջն են գտնում: Դրանք երևակայում են, թե խելք, գիտության, ազնվություն, պատիվ, մի խոսքով՝ ամեն բան ունեն, որովհետև փող ունեն և սիրում են այս վերջինը յուրաքանչյուր դեպքում երևան հանել, աչքի ձգել:

Դրանք մի տեսակ հրեշներ են, որ իրանց այլանդակությունը ծածկում են ոսկի դիմակով:

Բայց Մասիայանը հիշյալ տեսակներից չէր: Նա իր հարստությամբ ո՛չ պարծենում էր և ո՛չ հպարտանում, այլ ընդհակառակն, նա խիստ համեստ մարդ էր և աշխատում էր, որքան կարելի էր, սակավ ցույց տալ ժողովրդի աչքին այն, որքան ինքն ուներ: – «Ներսս ինձ է այրում, դուրսս՝ ուրիշին»: – «Գու՛մբազ եք տեսնում, բայց մեջը գորություն չկա»: – «Լավ է մարդու աչքը դուրս գա, քան թե անունը»: – Ահա այսպիսի առածներով էր բացատրում նա իր վիճակը:

Մասիայանը այլապես էր մտածում փողի վրա: Ոչ ոք չէ պարծենում, – ասում էր նա, օրինակ, – այսպիսի հարստություններով, որ երկու աչք ունի, երկու ականջ ունի, երկու ձեռք ունի և այլն, որովհետև բոլորովին բնական է համարում: Այնպես էլ պետք չէ պարծենալ փողի վրա, որովհետև դա մի կենսական անհրաժեշտություն է, առանց որի, նրա կարծիքով, մարդը ապրել կարող չէր, և առանց որի պակաս էր մարդու համար մի ամենագլխավոր գործիչ:

Բայց փող ձեռք բերելու և փող պահպանելու համար, բացի «ոսկի արքադաղից», այսինքն՝ բացի բախտից, Մասիսյանը ուներ իր հատուկ օրենքները: Նրա բարոյականության, նրա ամբողջ գործունեության նշանաբանը բովանդակում էր հետևյալ հայկական առածի մեջ, թե «աշխարհս դմակ է, իսկ մարդը – դանակ», պետք է աշխատի այս յուրաի պատատից կտրել և ուտել, եթե ոչ քաղցած կմեռնի: Իսկ միջոցների մեջ նա զանազանություն չէր դնում. ամեն միջոց նրա համար սուրբ էր, երբ հասցնում էր նպատակին: Եվ այդ բոլորը անում էր նա ոչ թե գիտակցաբար, ոչ թե չարամտությամբ, այլ բոլորովին բնական էր համարում, և այս պատճառով նրա խիղճը միշտ հանգիստ էր:

Մասիսյանը մասվաճառի որդի էր: Նա մանկության հասակում օգնում էր հորը իր արյունոտ գործի մեջ: Մասվաճառը և դահիճը շատ չեն զանազանվում իրանց արհեստով: Մեկը մարդիկ է մորթում, մյուսը՝ անասուններ: Այստեղից Մասիսյանը ստացավ իր բնավորության խստությունը, որ երբեմն նրա մեջ բարբարոսության էր հասնում: Բայց նրա խստասրտությունը ավելի տնային էր և ընտանեկան: Նա այն տեսակ մարդիկներից էր, որոնց մասին ասում են «տանը սատանա, դուրսը քահանա»: Ընտանեկան շրջանում նա բռնակալ էր, որպես գազան, իսկ դրսումը – գառն: Նրա մարդահաճությունը օտարների հետ հասնում էր մինչև ստորաքարշ ցածության: Նա ուներ սողունի բոլոր հատկությունները: Օձի պես դյուրաթեք և

առաձգական էր. դեպի ամեն կողմ գալարվում էր, ծովում և ծալվում էր: Եվ նույնպես օձի նման իր թույնը թաքցրած ուներ խայթոցի մեջ...

Այսպիսի հատկություններով Մասիսյանը նպատակ չուներ ոչ ոքին խաբելու, ոչ ոքի առջև կեղծավորվելու և ոչ մտածում էր, թե մեղանշում է պատվի դեմ, այլ համոզված էր, թե ուրիշ կերպ լինել կարելի չէ, թե աշխարհը այդ է պահանջում, և իր վարմունքը արդարացնում էր այն սովորական խրատով. «Եթե մտնելու լինիս մի քաղաք և տեսնես, որ մարդիկը միականի են, դու էլ աչքերիցդ մեկը դուրս հա՛ն, որ նրանց նմանես»: – «Սարթ (դյուրաբեկ) ամանը շուտով է կոտրվում», ասում էր նա, պետք է փափուկ լինել, ճկուն լինել, պետք է ամեն կողմ ծալվել, որ կարելի լինի պահպանել իր ամբողջությունը: Մասիսյանի մեջ մտացածին, կեղծ ոչինչ չկար: Ամեն ինչ բխում էր նրա մեջ հաստատ համոզմունքից: Նա հետևում էր իրերի և կյանքի պահանջների ընթացքին, և եթե այդ ընթացքը ձգել էր նրան ծուռ ճանապարհի վրա, նա մեղավոր չէր, այլ մեղավոր էր այն հոսանքը, որ նրան իր հետ էր տանում...:

Մասիսյանը իր ասպարեզը սկսեց «չողարությունով», այսինքն թողնելով հոր արհեստը, մսավաճառությունը, սկսեց այնուհետև եղջյուրավոր անասուններ գնել գյուղերից և բերել քաղաքը, ծախել մսավաճառներին: Դա մի տեսակ գերեվաճառություն է: Ով որ ճանաչում է «չողարին»՝ անասնավաճառին, նա մեզ հետ կհամաձայնվի, որ չողարը բնավորությամբ շատ չէ գանազանվում այն մարդիկներից,

որ Աֆրիկայի ասիերի վրա կատարում են ամոթալի առևտուր:

Փոքր ինչ հարստանալով, Մասիսյանը ձեռք առեց ուրիշ գանազան տեսակ առևտրական գործեր, և ամենի մեջ «ոսկի աքաղաղը» օգնում էր նրան, մինչև նա եղավ իր գավառի ամենահարուստ մարդը:

Բայց ստոր ծագումից բարձրացած մարդիկ, որպես էր Մասիսյանը, միշտ աշխատում են իրանց տոհմային անցյալը մոռանալ տալ և մի կերպով ազնվացնել նրան: Մասիսյանը թեև հեռու էր ամեն տեսակ փառասիրությունից, բայց այդ ախտից ազատ մնալ չկարողացավ: Ինչը դրդեց նրան, հայտնի չէ, միայն ցանկացավ ունենալ փոքր ինչ փայլուն տոհմանուն: Եվ դրա համար մի մեծ դժվարություն չկար, բավական էր միայն նայել հայոց տարեգրությունների ցանկին և այնտեղից ընտրել մի պատմական անուն: Նա ընտրեց Մասիս անունը, որովհետև մնացյալ բոլոր անունները բռնված էին:

Իր նախնիքների փառավոր անունները գողանալ և հեռու մնալ նրանց առաքինություններից, – դա մեր, այժմյան հայերիս մեջ, նոր բան չէ: Մենք ունինք այժմ Արշակունիներ, Բագրատունիներ, Մամիկոնյաններ, Ամատունիներ, Պահլավունիներ, Կամսարականներ, – և ի՛նչ պետք է մի ըստ միոջե թվել, – մեր լեռների, դաշտերի և գետերի անուններն անգամ միացած են սինլքոր մարդկանց տոհմանունների հետ, այնպես որ, եթե հայոց պատմագիրները նորից աշխարհ գալու լինեին, շատ

պիտի զարմանային, տեսնելով, որ մեր բոլոր սպառված նախարարական սերունդը կրկին հարություն էր առել:

Մասիսյանի ընտանիքը փոքր էր: Նրա եղած որդիներից այժմ մնացել էին երկու աղջիկներ և մի տղա միայն: Նրա առջինները, մեծ աղջիկը, մեռավ մի ցավալի մահով. նա իրան խեղդեց, պարանոցեն կախ ընկնելով փայտանոցի առաստաղից: Պատճառը մի գաղտնիք էր, որը երևան հանելո՛վ, մենք չենք ուզում վիրավորել անբախտ գոհի հիշատակը... Մեծից փոքրը, երկար ժամանակ սպասելով, բավական պառավելով, երբ նկատեց, որ հայրը իրան մարդու տալու միտք չունի, ծածուկ փախավ հոր գործակատարներից մեկի հետ և գյուղումը պսակվեցավ: Հայրը անիծեց նրանց, բայց շուտով մոռացավ, միայն երբեմն մտաբերում էր այս նախատական բառերով. «այն անզգամը»... Այն օրից աղջիկը բոլորովին զրկված էր հոր տնից, մի քանի անգամ միայն բախտ ունեցավ ծածուկ մտնել հոր տունը մորը տեսնելու համար, որին շատ սիրում էր: Որդին, Ստեփանը, ավարտել էր գիմնագիայում, հայրը արգելեց նրան համալսարան մտնել, մտածելով թե ուսումը վնասակար բան է, կարող է բոլորովին փչացնել նրան: Վերադառնալով հոր տունը, որդին երկար տարիներ անգործ ման էր գալիս գիմնագիստի համազգեստով, և միշտ թախանձելով հորը, որ իրան կրկին ուղարկե ուսումը շարունակելու: Հայրը լսել անգամ չէր ուզում և ստիպում էր, որ խանութը մտնե և այնտեղ առևտուր սովորե: Այստեղից

Ծագեցան հոր և որդու մեջ անհամաձայնություններ, որ պատճառ տվեցին անվերջ դժգոհությունների:

Մասիսյանի մնացած աղջիկներից երեց քույրը կոչվում էր Գայանե, իսկ կրտսերը՝ Հռիփսիմե. առաջինը տասն տարեկան էր, վերջինը՝ յոթն: Այդ երկու քույրերի վրա բնությունը կարծես կամեցել էր գործ դնել իր բոլոր համառությունը, մեկին ստեղծելով որպես գեղեցկության օրինակ, իսկ մյուսին՝ նրա հակառակը: Բնավորության կողմից նույնպես նման չէին: Գայանեն, տգեղ, չափազանց մեղմիկ և բարեսիրտ էր: Հռիփսիմեն, գեղեցիկը, նույնքան հպարտ և չար էր: Տգեղի տգեղությունը լրացնում էր երկու ոտների ևս կաղությունը, որի պատճառով ման գալու ժամանակ սաստիկ օրորվում էր: Մարմնով արատավորները միշտ լեզվանի, հեզնող և երբեմն կծող են լինում: Գայանեն իր բարեսրտության հետ զուրկ չէր և այդ հատկություններից:

Երկու քույրերի մայրը կոչվում էր Մարիամ: Շատ անգամ բախտը, ճակատագիրը, նախախնամությունը, – վերջապես ինչ որ կուզեք անվանեցեք, – բայց կա մի բան, որ զարմանալի կատակներ է խաղում ամուսնական գուգավորության մեջ: Տեսնում ես, – գեղեցիկ կնոջը տալիս է տգեղ ամուսին, իսկ սիրուն տղամարդին՝ տգեղ կին: Տեսնում ես, խելացի կինը հիմար մարդ է ունենում, իսկ հիմար կինը՝ խելացի մարդ: Տեսնում ես, կարճահասակ տղամարդը բարձրահասակ կին է ունենում, իսկ բարձրահասակ տղամարդը՝ կարճահասակ

կին: Կարծես, բախտը ամուսնության մեջ ներդաշնակություն չէ սիրում: Այսպես էլ պատահել էր անբախտ Մարիամի հետ: Որքան նրա ամուսին այրը ժանտ, դաժան և անտանելի էր, ինքն այնքան հեզ, բարի և համակրական էր: Գայանեն մոր սիրտն ուներ, իսկ Հռիփսիմեն փոքր ինչ նման էր հորը: Բայց Ստեփանը ոչ մեկին նման չէր:

Ահա այդ ընտանիքի մեջ ընկավ Կալոն, այն գյուղական ուրախ և անհոգ թռչնիկը, այդ ընտանիքի հետ կապվեցավ նրա ապագան, որ մեր վեպի գլխավոր նյութը պետք է լինի:

Մինչև Կալոյի հայտնվիլը, Մասիսյանի ընտանիքը երբեք ոչ մի ծառա կամ սպասավոր չէր ունեցել, մանավանդ այն խայտառակ անցքից հետո, որ նրա աղջիկներից մեկը փախավ գործակատարի հետ: Մասիսյանը միշտ հեռու էր պահում իր տունը օտար տգամարդերից: Ամեն ինչ, որ պետք էր տնտեսության համար, ինքն էր գնում բազարից. շատ անգամ կարելի էր տեսնել նրան, որ իր քթի աղյուխի մեջ միս, կանաչի, միրգ կամ մի ուրիշ բան դրած, տուն էր բերում: Եվ եթե պատահում էր խանութի աշակերտներից մեկի ձեռով ուղարկել, նա պետք է դռնից տար բերած բանը և ետ դառնար. ներս մտնելու իրավունք չուներ: Մասիսյանը խստությամբ էր պահպանում այն պայմանները, ինչ որ վերաբերում էր ընտանիքի անմատչելիությանը կամ կանանց սեռի հեռու պահելուն օտար տղամարդի հասարակությունից:

Բայց «խանա-բիշայները», այսինքն՝ տնային փոքրիկ տղա-սպասավորները, ընդունված են մինչև անգամ

պարսկական հարեմների մեջ: Մինչև 12-15 տարեկան հասակը այդ անմեղ արարածները ընդունվում են կանանոցների մեջ: Կալոյի տարիները բոլորովին համապատասխանում էին այդ վիճակին:

Առաջին օրը, – մեծ պասի ավագ ուրբաթ երեկոյան, – երբ նրան տուն բերեցին, ռամիկ գյուղացու օտարոտի կերպարանքը բարձրացրեց ընդհանուր ծիծաղ:

– Դա՞ է նոր բռնած ծառան, – հարցրեց տիկին Մարիամը հեզնական կերպով իր ամուսնից, ոտքից զգլուխ չափելով Կալոյին, որ նույն ժամում զարմացած նայում էր իր շուրջը:

– Ի՞նչպես է, չե՞ս հավանում, – պատասխանեց նրա ամուսին այրը մի առանձին բավականությամբ. – տեսնո՞ւմ ես, օխտը մարդու բան կբանի, դոչաղ տղա է. դու մեկ նրա ձեռք ու ոտքին մտիկ տուր, կասես նոր խամից դուրս բերած եզր լինի՞2:

Վերջին նկատողությունը դուր չեկավ Կալոյի ինքնասիրությանը և նա ասաց.

– Ես եզն չեմ...

Երկու ամուսինները սուր կերպով նայեցան նրա վրա և ոչինչ չպատասխանեցին: Կալոյին հրամայեցին տանել խոհանոցը և հաց տալ ուտելու:

– Լեզուն երկար է երևում... – նկատեց Մասիսյանը. – կոշտ-կոպիտ է մեծացել... ջեր վարպետի ապտակ չի կերել... Բայց լավ բանվոր է:

– Բանելը յուր կզնա, – պատասխանեց տիկինը. – աստված տա, գող չլինի:

– Հիմա, իհարկե, չի լի՛նի, հալա նոր է ձվից դուրս թռել.
կամաց-կամաց կտրվի, հետո կգողանա:

– Ես չեմ թողնի, որ ստրվի, – ասաց տիկինը:

Մասիայանը անհավան կերպով գլուխը շարժեց և ծիծաղելով ասաց.

– Դու չես թողնի, բայց նա էլի կտրվի. շատ բան կա, որ արգելում ենք, բայց մարդիկ սովորում են առանց վարժապետի: Ղազի ճտին որքան արգելես, որ գետը չմտնի, չես կարող, հենց որ ձվից դուրս եկավ, կվազե դեպի ջուրը: Ո՞վ սովորացրեց նրան լեղ տալը:

Այս խոսակցությունը անց էր կենում բակումը, ուր այր և կին նստած էին մի քառանկյունի թախտի վրա, որ դրած էր նոր տերևները բացած ուռենու տակ և ծածկած էր կապերտով: Նրանց որդին՝ Ստեփանը, ծնողներից փոքր ինչ հեռու, ածուի մոտ նստած, խոշորացույցով զննում էր մի փոքրիկ միջատ: Լսելով հոր վերջին խոսքերը, նա մեջ մտավ, ասելով.

– Ղազի ճուտը բնագդում ունի, և դրա համար վագում է դեպի ջուրը, բայց մարդը մի այնպիսի բնագդում չունի, որ դրդեր նրան դեպի գողություն. այդ ախտին սովորում է նա վատ օրինակից, անկրթությունից, և վերջապես կյանքի ուրիշ պայմաններից:

Հայրը, իհարկե, չհասկացավ որդու խոսքերը, և մի խոժոռ հայացք ձգելով նրա երեսին, ասաց.

– Դա քո խելքի բան չէ, սուս կա՛ց...

Է

Կալոյին թեն սկզբում դառն երևեցավ գյուղական ազատթյունից զրկվելը, թեն նրան շատ դժվար էր իր սիրելի ընկերներից բաժանվելը, թեն նա շուտով չէր կարող մոռանալ իր սիրելի գառները, – բայց այսուամենայնիվ, այդ կիսավայրենի «արջի քոթոթը», որպես առաջին տեսնելիս կոչեց նրան աղան, հետզհետե սովորեց քաղաքին և մանավանդ Մասիսյանի տանը: Նա հայտնվեցավ այս տանը, որպես հիշում է ընթերցողը, գատկի տոների օրերում: Շատ հասկանալի է, որ տոն օրերում տան շներն և կատուներն անգամ ուրախ և երջանիկ են լինում, որովհետև անմասն չեն մնում այն բարիքներից, որ վայելում է ուրախ գերդաստանը: Մասիսյանի ընտանիքը, որքան և չափավոր լիներ իր տնտեսաթյան մեջ, դարձյալ մի գյուղական աղքատ խրճիթի գավակի համար կներկայացներ ամեն բարիքներով լի առատություն:

Սկզբում նրա վրա նայում էին և խոսացնում էին միմիայն հետաքրքրության համար. կոպիտ գյուղացու ամեն մի շարժումնքը ծիծաղ էր պատճառում: Բայց հետո կամեցան փոքր-առ-փոքր կրթել և տաշել նրան: Այդ հոգածությունը հանձն առավ գլխավորապես տիկին Մարիամը:

Մի քանի օրից հետո Կալոյին դժվար էր ճանաչել, գոնյա արտաքին կերպարանքից: Ահագին մոթալ-փափախի տեղ կրում էր Ստեփանի գիմնագիստի հին կեպին. տրեխների

տեղ հազել էր աղայի քրքրված քոշերը, որոնք իրանց մեծությամբ դժվարացնում էին նրան ազատ ման գալ: Իր դադաքե արխալուղի վրա հազել էր նույնպես աղայի թերմաշ կաբան, որի փեշերը անցնում էին ոտների կրունկներից, և որովհետև իր հասակից ավելի երկար էր, այս պատճառով մեջքը պնդել էր սև փոկով և կաբայի ավելորդ մասը թողել էր գոտիից վերև, և այսպիսով այս պարսկական վերնագգեստը ստացել էր մի ահագին տապրակի ձև, որի մեջ ձգած էր խեղճ տղան:

Մի խոսքով, նա ոտքից ցգլուխ փոխված էր: Նրա անունն անգամ փոխել էին. ռամկական կրճատված Կալո անվան տեղ այժմ կոչում էին Միքայել: Նա փոխված էր դրսից միայն, բայց սրտով մնացել էր դարձյալ նույն ուրախ և միամիտ Կալոն իր գյուղական կոշտության մեջ, որպես մի անտաշ քար, որ հմուտ արհեստագետի ձեռքի տակ կարող էր գեղեցիկ փայլ ստանալ:

Ջատկի տոների հետ անցան և նրա ուրախ օրերը:

Ավետ ապրող թեև խոստացել էին խանութում պահել փոքրիկ Կալոյին, առևտուր սովորեցնել և «մարդ շինել», բայց այդ խոստմունքները անկատար մնացին հենց սկզբից: Նրան պահեցին տանը ծառայելու համար: Փոքրիկ ծառայությունների մեջ նա շատ անշնորհք էր. ամեն մի առարկա նրա ձեռքից թռչում էր, ընկնում էր, կոտրվում էր և ամեն բանի դիպչելիս ցած էր գցում: Օրինակ, մի բաժակ թեյ նա չէր կարող առանց վիթելու տեղ հասցնել, բայց եթե տայիր նրան մի փոքրիկ տակառ լիքը ջրով, կտաներ, և

որտեղ ասես, կհասցնեք: Նա մանր բաների համար գլուխ չունեք, կարծես ստեղծված էր խոշոր գործերի համար:

Միքայելի – մենք էլ այսպես պիտի կոչենք այսուհետև – այս տեսակ անընդունակությունները սակավ ցավեր չպատճառեցին նրան: Ամեն մի բան կոտրելիս, ամեն մի բան վիթելիս, խիստ հագիվ էր պատահում, որ մի ամբողջ օրով քաղցած շթողնեին: Սկսյալ աղայից, մինչև վերջին աղախինը, բոլորը նրան հանդիմանում էին, անդադար կրկնելով, – «արջի քոթոթ», – «էջ գյուղացի» և այլն: Եվ այսպես, օր չէր անցնում, որ նա մի լավ «շնաթակ» չուտեր: Բայց Մասիսյանի ընտանիքի մեջ նա ուներ մի պաշտպան միայն, դա էր տիկին Մարիամը, որ ներում էր նրան որպես մի անփորձ երեխայի և պատվիրում էր նրա անմեղ հանցանքները չհայտնել աղային, որ չծեծվի:

Միքայելը, որպես մեզ հայտնի է, լավ ձայն ուներ, քաղցր երգում էր, երբ դեռ գյուղումն էր, բայց այդ ուրախ թռչնիկը իսպառ լոռեց, երբ մի չար բախտով ընկավ երկաթի վանդակի մեջ: Մի քանի անգամ այն աստիճան հուսահատվեցավ նա, որ փորձ փորձեց փախչել և կրկին գյուղ գնալ. – գնալ իր սիրելի ընկերների և տատի մոտ, այնտեղ ոչ ոք չէր ծեծում նրան: Բայց տիկին Մարիամը կես ճանապարհից ետ բերել տվեց, մխիթարեց և կրկին համոզեց մնալ:

Մասիսյանի ընտանիքի մնացյալ անդամներից Գայանեն նույնպես լավ էր Միքայելի հետ, թեև երբեմն ծաղրում էր, բայց պատահած ժամանակ իր ստացած մրգեղենից նրան բաժին էր հանում: Իսկ Հոիփսիմեին բոլորովի՛ն անտանելի

Էր նա. այդ գեղեցիկ և հպարտ արարածը մի առանձին
ատելություն ուներ դեպի գյուղացի տղան, որին ստիպում էր
երբեմն գանգատով դիմել տիկին Մարիամին: Ստեփանը,
աղայի որդին, իր եղբոր պես սիրում էր նրան. նա գնեց
Միքայելի համար մի ընթերցարան և պարապ ժամերում
դաս էր տալիս, բայց մի օր այդ նկատեց աղան և գիրքը
առնելով տղայի ձեռքից, մի կողմ ձգեց և դառնալով դեպի
որդին, ասաց. «Ուզում ես դրան էլ փչացնես քեզ նման...»:

Միքայելի մեծ մխիթարությունը նրանումն էր, որ երբեմն
բազարում տեսնում էր իրանց գյուղացիներից մի քանիսին,
երբ քաղաքը բան էին բերում ծախելու: Մի անգամ մեյդանի
միջով անցնում էր նա, հանկարծ տեսավ իր ընկերներից
մեկին:

– Ա՛ր Թո՛ւն, ա՛ր Թո՛ւն, – կոչեց նա, իր վաղեմի ընկերի մոտ
վազելով:

Ընկերը չճանաչեց: Միքայելը քարշ ընկավ նրա վզից և
սկսեց համբուրել:

– Խաչը վկա, չճանաչեցի, – խոսեց գյուղացին: – Էդ ի՞նչ
ես դառել, Կալո, դրուստ որ, «չամչի խաթունի» նման ես...

– Ի՞նչ անեն, Թուն ջան, քաղաքումը Էդպես են հազցնում,
– պատասխանեց Միքայելը, – անունս էլ փոխեցին... Էլ
Կալո չեն կանչում... Դու էն ասա՛, Թունի ջան, մեր տունը
գնո՞ւմ էիր, տատս ո՞նց է, ի՞նչ էին անում երեխեքը, Կիճին
մեծացե՞լ է, Պապին հիմա ման գալիս կլինի...: (Վերջին
անունները իր հորեղբոր փոքրիկ երեխաների անուններն
էին):

Նա առանց պատասխան սպասելու խոսքը փոխեց:

– Դուն ի՞նչ էիր շինում, Թունի ջան, ամեն օր լեղանո՞ւմ էիր գետումը. ա՛խ, էստեղ չեն թողնում, որ մարդ ջրի երես տեսնի... Հիմա խոսը հնձո՞ւմ կլինեն, էնպես չէ՞, ո՞վ էր հավաքում մեր խորձերը: Ես եկել եմ բազարիցը կանաչի տանելու, հացն էլ ինձ են առնել տալիս, ասում են, առուտոր սորվիր: (Նա կրկին խոսքը փոխեց): Մեր շլորենիքը հասե՞լ են: Մեր շունը տեսա՞ր: Ո՞վ էր արածացնում մեր գառները: Էստեղ լավ չէ, Թունի ջան, սիրտս տրաքում է, չեն իմանում, թե ինչ անեն... Տասիս ասա՛, թե Կալոյին տեսա: Ո՞ւմ հետ եկար: Ե՞րբ ես գնալու: Էստեղ շատ վատ է, Թունի ջան...

Միքայելը իր բազմաթիվ և անկապ հարցերով բոլորովին շվարեցրեց ընկերին, և նա չգիտեր, թե որ մեկին պետք է պատասխանել:

– Հորս հետ եմ եկել, – ասաց նա, – պանիր էինք բերել, ծախեցինք, Էսօր պիտի գնանք:

– Ի՞նչ ես կերել, առ քեզ քաղաքի յուղով հաց տամ. առավոտյան խանումս (տիկինը) տվեց, չկերա, պահեցի, լավ էր որ քեզ նասիք եղավ:

Այս ասելով, Միքայելը գրպանից հանեց մի կտոր նագուկ և տվեց ընկերին: Նա համեղ հացի մի ահագին կտորը ամբողջապես կոխելով բերանը, կիսախեղդ ձայնով ասաց.

– Ի՞նչ լավ հաց է, ամեն օր դրանի՞ց ես ուտում, Կալո:

– Ո՞վ կտար, որ ուտեի. էս էլ խանումը թաքուն տվեց, որ աղան չտեսնի, – ասաց Միքայելը վշտալի ձայնով: – Լավ կլիներ, որ ցամաք հացով կշտացնեին, էն էլ չեն տալիս:

Միքայելի աչքերը լցվեցան արտասուքով, բայց նա թաքցրուց իր սրտի ցավը: Նրա գյուղացի ընկերը հարցրուց.

– Ե՞րբ պիտի գաս գյուղը. գիտե՞ս, Կալո ջան, մեր դուրսմաները հասել են, Էնքան ուտում են, Էնքան ուտում են, Էնքան ուտում են, հերս ոչինչ չէ ասում: Քո բաժինը կպահեն, ե՞րբ ես գալու:

– Չեն թողնում, Թունի ջան, – պատասխանեց Միքայելը տխուր ձայնով. – շատ են ուզում գալ, տատիս տեսնել, մեր տանը մնալ, բայց չեն թողնում. ասում են՝ «արջի քոթոթ, ձեր ծմակները չե՞ս մոռանում»... Դե ո՞նց մոռանամ, Թունի ջան, ախար Էստեղ ի՞նչ կա... հենց տներ են ու տներ... մարդիկը, խո, գյուղացուն Էջի տեղ են դնում... թե բերանդ բաց ես անում, խոսում ես, մի լավ ծեծում են...

Թունին հասակով մի քանի տարով մեծ էր Միքայելից. լսելով իր ընկերի խոսքերը, խղճաց նրա դրության վրա և մտածեց օգնել նրան:

– Եկ, ես քեզ կտանեմ գյուղը, – ասաց նա:

– Ի՞նչպես գամ, Էնտեղ էլ ապերը (հորեղբայրը) գլխիս կտա, կասի՝ ինչո՞ւ եկար: Չէ, Թունի ջան, – խոսքը փոխեց նա, – լավն էն է, գնամ, ջուրը ընկնեմ, միանգամով պրծնեմ...

Թունին մխիթարեց նրան, սիրտ տվեց և խոստացավ, թե Ավետ ապորը կասե, որ նրան գյուղը տանե: Միքայելը ուրախացավ, մանկական բարեսրտությամբ ուզեց իր ընկերին մի բանով վարձատրել:

– Գիտե՞ս, Թունի ջան, – ասաց նա, – լավ միտս եկավ. ես ճաներս (վեգ) խորել էի մեր մարագի դռան տակին, այնտեղ,

որ մի քոթուկ (կոճղ) է դրած, կգնաս, կհանես. հարյուր հատից ավել է, ինչքան կուզես, դու վեր առ, մնացածը բաժանիր մեր ընկերներին: Ես որ չեմ կարողանում խաղալ, դուք էլա խաղացեք:

– Թոմասին բաժին չեմ տա, – ասաց ուրախացած Թոմին,
– նա լավ տղա չէ, անցյալ օր ինձ հետ կովեց:

– Նրան էլ տուր, մեր ընկերն է, բարիշեցեք, – խոսեց խրատական կերպով Միքայելը: – Ի՞նչ կա, ընկերը ընկերի հետ կկովի ու էլի կբարիշի, անցյալ գիշեր ես էլ Պողոսի հետ կովեցա՝ մահակով խփեցի, գլխիցը արյուն գնաց:

– Պողոսի հե՞տ, – հարցրեց Թոմին գարնանալով,
– Պողոսը էստեղ ի՞նչ էր շինում:

– Երագումս կովեցա, Թոմի ջան. հենց որ զարթեցի, էնքան լաց էլա, էնքան լաց էլա, որ նրա գլուխը պատռեցի: Դրուստն ասա, Թոմի ջան, նրան խո մի բան չի՞ էլել:

– Ոչինչ չի էլել, երեկ չէ մեկել օրը ինձ հետ խոսում էր, հետո միասին գնացինք իրանց բաղը, ծիրան կերանք:

Երկու փոքրիկ գյուղացիների խոսակցությունը ընդհատեց Թոմիի հայրը, որ հեռվից հայտնվելով, կանչեց նրան.

– Էն ո՞ւմ հետ ես խոսում, ե՛կ, գնում ենք:

– Թոմի ջան, հիմա որ գնում ես, – ասաց Միքայելը նրա փեշից բռնելով, – տատիս, ապորը, ամենին շատ բարև տար, ասա՛, որ տեսա Կալոյին:

– Կասեն, – պատասխանեց Թոմին և հեռացավ:

Միքայելը երկար կանգնած նայում էր իր ընկերի ետևից, հանկարծ մտաբերեց, թե բավական ուշացել է, և սկսեց

վագել դեպի աղայի տունը:

Ը

Անցավ երեք տարի:

Միքայելի վիճակի մեջ այս երեք տարվա ընթացքում բավական փոփոխություն էր եղել: Այժմ նա տան հասարակ սպասավորից դառել էր «դուրնի աշակերտ». դա մեծ առաջադիմություն է. բայց ո՞րպես հաջողվեցավ:

Ջարմանալի նախապաշարմունքներ կան այն կարգի մարդիկների մեջ, որոնց պատկանում էր Մասիսյանը: Շատ անգամ մեկը մի նոր ձի է գնել³, մի նոր շուն կամ կատու է բերել տունը, պատահում է, որ նույն միջոցում նրա գործերը լավ են գնում, «շան, կատվի կամ ձիու ոտը խերով է», – ասում է նա և այն անասուններին չէ հեռացնում իր տնից: Այսպիսի անասունը դառնում է մի նվիրական արարած այն տան համար, այնտեղ ծերանում է, այնտեղ մինչև մահը ծառայում է, և մեռնելուց հետո նրա գլուխը թաղում են նույն տան գլխավոր մուտքի դռան շենքի տակ: Նույնը նկատվում է մարդկանց վերաբերությամբ: Տեսնում ես, մեկը ամուսնանում է, պատահում է, որ կնոջ ոտը նույնպես «խերով» է լինում, տղամարդի գործերը լավ են գնում, և կինը սիրվում է: Շատ անգամ ընդհակառակն է պատահում: Կինը իր հետ դժբախտություն է բերում, նրա ոտը «շառտ» է լինում, ամեն բան «նասացնում» է և նա ատելի է դառնում... Նույնը պատահում է նոր ծնված երեխաների հայտնվելով. ոմանք բախտավորություն, իսկ

ոմանք դժբախտություն են բերում: Տան այն անդամը, որ իր հետ բախտավորություն է բերում, նրա համար ասում են՝ «տան դովլաթը (հարստությունը) նրա գլխին է կապած»... Դա էլ մի տեսակ «Ոսկի աքաղաղ» է, որ իր ազդեցությամբ բարիքներ է արտադրում:

Մի կողմ թողնելով այս տեսակ նախապաշարմունքների քննությունը, այսքանը միայն կասենք, որ այն օրից, երբ Միքայելը մտավ Մասիսյանի տունը, նրա գործերը սկսեցին անսպասելի կերպով լավանալ: Եվ սնահավատ Մասիսյանը չէր կարող չնկատել այդ և դրա համար սկսեց նա հետզհետե լավ աչքով նայել մանուկ գյուղացու վրա: Եվ այդ էր պատճառը, որ տարավ նրան իր առևտրական խանութը:

Միքայելի դրությունը այժմ մի աստիճան բարձրացել էր. նա տնային ստոր ծառայից դարձել էր «դուքնի աշակերտ»: Բայց նա այժմ այն չէր, ինչ որ երեք տարի առաջ, այժմ բավական տաշվել և կոփվել էր նա. այժմ նրա մոտ չէին երևում գյուղացու կոպտությունները: Նրա դեմքն անգամ փոխվել էր. գյուղական լիքը և կարմիր թշերը մաշվել էին, նուրբ և գեղեցիկ գծագրություն էին ստացել, և առաջվա գվարթ գույնը տեղի էր տվել խիստ ախորժ գունատության: Անփոփոխ մնացել էին միայն կրակոտ աչքերը:

Խանութի բոլոր հաճախորդները ճանաչում էին Միքայելին: Նա այն տեսակ տղերքից չէր, որ անհայտ մնար, որ նրա վրա ուշադրություն չդարձնեին: Ամեն մարդ ախորժում էր խոսեցնել նրան և լսել նրանից մի քանի

խոսքեր: Միքայելը չափազանց կամակատար տղա էր. դեռ մեկը իր ծխախոտի գլանակը չշինած, նա արդեն լուցկին ձեռքում պատրաստ ուներ, որ պարոնին մի ծառայություն անե, և մեկը մի բան գնելիս, շուտով առնում էր, շնորհքով փաթաթում էր, շատ անգամ առանց նրանից խնդրելու, տանում, հասցնում էր գնողի տունը:

Բայց երբեմն ծագում էին փոքրիկ անհամաձայնություններ Միքայելի և աղայի՝ Մասիսյանի մեջ: Պատճառները առաջ էին գալիս վարպետի և աշակերտի հասկացողության անմիաբանությունից: Օրինակ, խանութը մտել է մի տիկին և կամենում է գնել մի քանի արշին չիթ կամ մի քանի ֆունտ թեյ: Մասիսյանը սկսում է տիկնոջ հետ մի ամբողջ պատմություն, թե նրա հանգուցյալ այրը իր լավ բարեկամն էր, թե ինքը նրա հիշատակը պատվելու համար պետք է գիջումներ անե և ապրանքի լավը տա, և այլն: Հետո նա դառնում է Միքայելին, ասում է.

– Ա՛յ տղա, այն լավ տեսակիցը բեր:

Միքայելը բերում է ամենալավ տեսակիցը, բայց աղան մի խոժոռ հայացք ձգելով անփորձ աշակերտի երեսին, ասում է.

– Հիմար, ա՞յդ է լավը, դու ե՛րբ պետք է ճանաչես ապրանքները:

– Դրանից լավը չունենք, աղա, – պատասխանում է աշակերտը միամտությամբ:

– Ո՞նց թե չունենք, լակոտ, – բարկանում է աղան և ինքն է գնում բերելու խնդրած ապրանքը:

– Էդ խո վատիցն է... – նկատում է աշակերտը:

Աղան ուշադրություն չէ դարձնում, չափում է, կշռում իր ընտրած ապրանքիցը «մուշտարուն» ճանապարհ է դնում: Հետո նա դառնում է դեպի անփորձ աշակերտը.

– Անպիտան, դու ե՞րբ պետք է մարդ դառնաս, դու ե՞րբ պետք է բան սովրես: Երբ քեզ ասում են «լավիցը» բեր, դու պետք է «վատը» հասկանաս... Իմանում ե՞ս...

– Ի՞նչպես իմանամ: Լավը լավ է, վատը վատ է: Ես բոլոր ապրանքները ճանաչում եմ:

– Սարսա՛ղ, մուշտարուն առաջ լավը ցույց կտան, հետո վատը կտան... Հասկացա՞ր...

– Էդ ես չէի իմացել... – խոսում է ինքն իրան Միքայելը:
– Հետո մարդու հոգին ո՞ր կգնա, խո կկորչի՛...

Աղան սկսում է կարդալ նրա գլխին մի ամբողջ շարական...

Մասիսյանի խանութը և նրա ամբողջ առևտրական գործավարությունը ոչ սակավ ուշադրության արժանի էին իրանց ինքնուրույնությամբ: Խանութը, որ ավելի նման էր մեծ ամբարի, ներկայացնում էր ամեն տեսակ իրեղենների մի խառնաշփոթ մթերանոց: Այնտեղ կարելի էր գտնել ամեն ինչ, սկսյալ մանուֆակտուրայի ամենանուրբ գործվածքներից, սկսյալ գալանտերեական թանկագին իրեղեններից մինչև դարբինների համար երկաթի շերտեր, մինչև կոշկակարի համար կաշիներ, նավթ, շաքար, թեյ, երեխաների խաղալիքներ և այլն: Այնտեղ կարելի էր տեսնել ձուկը, սալյանի դոշը, Մոսկվայի քաղցրավենիքի հետ մի կարգում դարսված: Այնտեղ կարելի էր գտնել գանազան եվրոպական խմելիքներ և տեղային արաղ: Այնտեղ կարելի էր ամեն բան գտնել. ծիծեռնակի կաթը միայն պակաս էր այնտեղ: Խոհարարը իր խոհանոցի համար կարող էր ձվաներ և ձավար գտնել, իսկ պճնասեր տիկինը իր մագերի համար անուշահոտ յուղեր: Այնտեղ պակաս չէր հիվանդների համար հինայի փոշի և անանուխի յուղ: Այս բոլորը այնպես խառնափնթոր կերպով ածած էին մինը մյուսի հետ, որ Մասիսյանի խանութը ամբողջ գավառի մեջ առակ էր դարձել՝ ամեն մի խճճված և խառնաշփոթ բանի համար ասել, թե դա պարոն Մասիսյանի խանութն է:

Ինքը Մասիսյանը անգրագետ մարդ էր:

Գիրը նրան այնքան ատելի էր, որքան սատանան: Հաշվապահություն ասած բանը չկար նրա խանութում: «Ա՛ռև-տո՛ւր» – այս բառի իմաստը նա լավ էր հասկացել, – մի ձեռքով առնել, մյուսով տալ, – այսպես էր հասկանում նա վաճառականությունը: «Նիսիայի» հետ գործ չունեի նա: Հաշիվ, ասացի՞նք, չէր պահում, նրա ամբողջ առևտրական գործողությունների հաշվետոմարը իր գլուխն էր: Մի գարնանալի հիշողություն իշխում էր ամեն բանի վրա: Նա գիտեր քանի տեսակ ապրանքներ կան իր խանութում, այսինչ տեսակից ո՛րքան է ծախվել, ո՛րքան մնացել, ի՛նչ է յուրաքանչյուրի գինը, քա՛նիով պետք է ծախել, որ վաստակ մնա, – բոլորը գիտեր նա: Գիրը նա գործ էր դնում միայն պարտականների համար: Այս բանի մեջ նրա հիշողությունը նույնպես հրաշալի գործ էր կատարում: Երևակայեցեք ձեզ մի արկղիկ, լցված հազարավոր թղթերի կտորտանքով, դրանք բոլորը գանազան անձերի պարտամորհակներ են, որոնք խանութի ապրանքների նման անկարգ խառնած են մինյանց հետ: Բայց Մասիսյանը բոլորը ճանաչում էր, թե որն ումն է պատկանում, թեև ինքը կարդալ չգիտեր: Եվ երբ հայտնվում էր մի պարտական, նա իսկույն ջոկում էր շատերի միջից նրա մորհակը և, առանց կարդալ տալու, ասում էր, թե որքան է անցել ժամանակից, որքան կլինի տոկոսը, որքան իսկական գումարը և այլն: Ոչ միայն այդ, այլ տասն տարվա հնացած մի հաշիվ նա կարող էր կոպեկներով տեղն ու տեղը ասել: Եվ իր կյանքի մեջ պատահած բոլոր անցքերը նա կարող էր մանրամասնաբար պատմել,

թե ի՛նչպես կամ ո՛րտեղ պատահեց, ո՛ր թվին, ո՛ր օրը, ո՛ր ժամին, ո՛վ կար այնտեղ, ի՛նչ խոսեցին և այլն: Հիշողությունը նրա մեջ այն աստիճան զարգացել էր, որ գերբնական բնավորություն էր ստացել: Եվ այս պատճառով նա հաշվապահության կարողություն չէր զգում, երբ մի բան պակաս էր խանութից կամ մի բան գողացվել էր, անկարելի էր, որ նրա նկատողությունից անհայտ մնար:

Հիշյալ հատկությունների հետ չափազանց իր գործին արի և զգույշ էր Մասիայանը: Ժամատան դեռ առաջին զանգակի ձայնը շլաված, նա միշտ հագնված և պատրաստ էր: Տանից դուրս գալով, իր անխափան սովորության համեմատ, նա առաջ գնում էր ժամ: Այնտեղ մնում էր մինչև վերջը: Ժամից ուղղակի դիմում էր բազար, երբ արեգակը դեռ ծագած չէր լինում, (ժամը այս կողմերում սովորաբար շուտ է արձակվում): Միքայելը մի մեծ զամբյուղ թևից քարշ գցած, վաղուց արդեն սպասում է աղային, մեյդանում (հրապարակում) կանգնած: Աղան նույնպես առաջ կգար մեյդանը, որ տեսներ, թե գյուղացիք ինչ են բերել ծախելու: Բոլոր գյուղացիներին ճանաչում էր նա անուններով, հոր, որդիների և մինչև անգամ նրանց կնիկների անուններով: Ամենին կմոտենար, ամենի հետ քաղցրությամբ կխոսեր, ամենի քեֆը կհարցներ և նրանց բերած մթերքի գները կտեղեկանար, թեև իրան պետք չէին և գնելու միտք չունեին: Գյուղացիք միշտ ուրախանում էին, որ այնպիսի մեծ աղա, այնքան բարի էր, որ իրանց մարդի տեղ էր դնում:

Բայց արջը միայն գիտե, թե ինչու է այնքան սիրով

պտտվում մեղրի փեթակի շուրջը: Բավական էր, որ գտներ մի «խամ» գյուղացի, որ ձուկն, նոր կարագ, պանիր կամ հավ էր բերել ծախելու. նրան բոլորովին կհոգնեցներ զանազան խոսքերով, թե նրա «հանգուցյալ» հոր հետ լավ բարեկամ է եղել, թե նրան շատ լավություններ է արել, և ով գիտե, հազար ու մեկ խոստմունքներով առատ-առատ հույսեր կտար, մինչև նրան խելքից կհաներ և ուզած բանը սովորականից մի քանի կոպեկ պակասով կառներ: Մասիսյանը սիրում էր իր տան ամենօրյա պաշարեղենը իր ձեռքով գնել: «Օտարի ձեռքով միայն լավ է փուշ քաղել», – այդ էր նրա սովորական առածը: Մեյդանում իր գործը վերջացնելուց հետո նա ամբողջ ժամերով քարշ կգար մրգավաճառների, մսավաճառների և հացթուխների խանութների առջև և լավ բեռնավորելով Միքայելին, կուղարկեր տուն:

Գալով խանութը, Մասիսյանը նրա դռանը կանգնած և միշտ պատրաստ կգտներ իր աշակերտները: Առաջ մոտով կնքած փակ կողպեքները ուշադրությամբ կքններ, հետո բանալիները, որ միշտ իր մոտ էր պահում, կտար աշակերտներից մեկին, որ դռները բաց անեին: Իսկ ինքը երեսը կխաչակնքեր և կմտներ խանութը: Միքայելը արդեն ծոփ նման իր տարած բաները տանը հասցրած և վերադարձած էր լինում: Նա սկսում էր խանութի դռների առջևը ավելով մաքրել, ջուր սրսկել, ապրանքների փոշին թափ տալ և մյուս գործակատարներին օգնել ապրանքները դարսելու և կարգի դնելու: Որպես հայ վաճառական, Մասիսյանը սովորություն ուներ ամեն առավոտ իր խանութի

ապրանքները մի նոր ձևով դարսել տալ, որ «մուշտարու» աչքին ցույց տա, թե նոր ապրանքներ է ստացել: Այս աշխատությունը փոքր հոգս չէր պատճառում նրա առևտրական տան ծառայողներին: Բայց մի բան լավ էր, որ նա խանութի լուսամուտների ապակիները երբեք մաքրել չէր տալիս. «Ինչքան դուքանը մութ լինի, այնքան ապրանքը աչքի լավ կերևա», – ասում էր նա:

Այս գործողությունները կատարվում էին ամեն օր և ամեն առավոտ, միշտ անփոփոխ, միշտ միևնույն եղանակով: Մասիայանը չափազանց ճշտություն սիրող մարդ էր, մանավանդ այն պարտավորությունների մեջ, որ ինքը իրավունք էր համարում ուրիշներից պահանջելու: Իսկ իր պարտավորությունների մեջ նա միշտ բացասական եղանակին էր հետևում:

Չնեովա սաստիկ ցրտերին (նա իր խանութում երբեք կրակ չէր վառում) և ամառվա սաստիկ տաքերին Մասիայանը առավոտից մինչև իրիկուն իր խանութումն էր գտնվում: Ոչ մի դեպք չէր կարող նրան հեռացնել իր սիրելի ապրանքների մոտից: Մասիայանը չափից դուրս կասկածոտ մարդ էր. ոչ ոքի վրա հավատարմություն չուներ. նա մինչև անգամ չէր հավատում իր կնոջը, որդուն և աղջիկներին, – բոլորին գող էր համարում: Նրա կարծիքով գող չէին միայն գյուղացիները, որովհետև հիմար էին, ոչինչ չէին հասկանում: Իսկ ով որ խելք ուներ, անպատճառ կգողանար: Այս էր պատճառը, որ Մասիայանը սաստիկ հսկողություն ուներ իր խանութի վրա: Այնտեղ նստած

կնայեր ամեն բանի վրա, ինչ որ ծախեին իսկույն պետք է փողերը նրան տային, և նա իսկույն կզգեր կասայի մեջ: Նրա կասան նման էր այն փոքրիկ արկղիկներին, որ շատ անգամ կարելի է տեսնել ժամատների և մատուռների դռների մոտ, ամրացած մի փայտի վրա, կողպած կողպեքով և կնքած: Մի նեղ ծակ միայն բաց է թողած այդ արկղիկների վերևից, որտեղից բարեպաշտ մարդիկ փող են գցում նրա մեջ: Դրա նման էր և Մասիսյանի կասան, որին նա կոչում էր «դախլ», որ նշանակում է մուտք: Ստացած փողը նա իսկույն գցում էր այդ մուտքի դրամարկղի մեջ, որը ամբողջ շաբաթով կողպած էր լինում և բացվում էր միայն յոթն օրը մի անգամ, այսինքն՝ շաբաթ երեկոները, որ հաշվեր, թե որքան ապրանք է ծախվել, և որքան փող է մուտք գործել: Եվ բացի կասայի բացվելու օրից, այսինքն բացի շաբաթ երեկոներից, մնացած մյուս օրերում նա ոչ-ոքի փող տալու սովորություն չուներ և այս շաբաթ երեկոների վճարված փողը նա կոչում էր «ղբատ»: Մասիսյանը ուներ իր զանազան վաճառականական սնահավատությունները: Օրինակ, երկուշաբթի առավոտյան անկարելի էր նրանից մի կոպեկ ստանալ. ոչ ոքի փող չէր տա, որովհետև հավատացած էր, որ եթե երկուշաբթի առավոտյան մեկին փող տալու լինի, ամբողջ շաբաթ փող դուրս կգնա և բնավ մուտք չի գործի:

Ամբողջ օրը, ինչպես ասացինք, Մասիսյանը իր խանութում նստած կլիներ, և նրա արգոսի աչքերը կհսկեին ամեն գործողությունների վրա: Երբեմն, մանավանդ

ամառվա երկար ու տաք օրերում բնությունը կհաղթեր երկաթի կամքին, և նա կսկսեր նստած տեղը նիրհել: Բայց անկարելի էր գիտենալ՝ արդյոք նա քնած էր, թե արթուն: Որովհետև, հենց մի «մուշտարի» ներս մտնելիս, մի բան պահանջելիս, երբ աշակերտները ուշ կշարժվեին, նա իսկույն աչքերը բաց կաներ, կասեր՝ «Լակոտներ, քոռացե՞լ եք, ինչ է, չե՞ք տեսնում, բան են ուզում»:

Բայց մի անգամ մի դեպք Մասիսյանին այնքան կոտրեց, որ նա իր բոլոր աշալրջությանբ իրան խաբված և հաղթված համարեց: Իր մտերիմ բարեկամներից մեկը վախճանվել էր, նա պարտք համարեց թաղման ներկա գտնվիլ: (Կրոնական պարտավորությունների մեջ ճիշտ էր Մասիսյանը): Բոլորովին հոգնած վերադարձավ նա խանութը, տեսավ՝ մյուս աշակերտները գործի էին գնացել, այնտեղ մնացել էր միայն Միքայելը: Պատվիրելով նրան նայել խանութին, ինքը գնաց, նստեց իր սովորական տեղը: Սաստիկ տաք օր էր: Հոգնածությունը մեկ կողմից, իր մտերիմի նահվան տխրությունը մյուս կողմից, նրան խիստ թուլացրել էին: Պետք է խոստովանել, որ հանգուցյալի հոգու համար մի քանի բաժակ ավել էր խմել: Եվ այս պատճառով, հենց որ նստեց իր տեղը, սկսեց խորին կերպով նիրհել: Նույն միջոցին մի բավական լավ հազնված երիտասարդ ներս մտավ, նայեց իր շուրջը և հանդարտ մոտեցավ աղային: Նրա ոտքերի ձայնից աղան զարթնեցավ:

– Առեք այդ բանը, – ասաց անձանոթը՝ շտապով հանելով իր ծոցից մի ոսկյա ժամացույց: – Ինչ կտաք, տվեք,

փողի սաստիկ կարոտություն ունեն: Կինս մեռնելու վրա է, շտապում են բժշկի մոտ:

Մասիայանը ուշադրությամբ նայեց անծանոթին, նայեց ժամացույցին և ասաց.

– Հիսուն ռուբլուց ավել չի արժի:

– Տվե՛ք փողը, աստված ձեզ խեղ տա, բայց հավատացեք, որ Մոսկվայում ութսունով են գնել, – ասաց անծանոթը դարձյալ շտապեցնելով:

Մասիայանը համբարեց հիսուն ռուբլին, անծանոթը շուտով հեռացավ:

Միքայելը, որ զարմացած նայում էր այս առևտուրին, խոսեց անծանոթի հեռանալուց հետո:

– Այդ սարդը մի ժամ առաջ մտավ մեր խանութը, ժամացույցներին շատ նայեց, այս կողմ և այն կողմ տվեց, հետո ոչինչ չառեց, ասաց՝ ես ուզում էի միայն գներն իմանալ, ես մի հատ ունեն ծախելու:

– Տարա՛վ հիսուն ռուբլին... – կոչեց Մասիայանը:

– Ի՞նչպես թե տարավ, – հարցրեց Միքայելը զարմանալով:

– Ա՛ջքդ հանեց, այնպես տարավ, – պատասխանեց աղան բարկությամբ, – այդ ժամացույցը մերն է:

– Բա՛ս նա գողացավ. տեր աստված, մի այնպիսի մարդ գողություն կանի, այնպես լավ հագնված, այնպես շնորհքով:

– Հա՛, այնպես շնորհքով մարդը գողություն կանի, և ոչ քեզ նման հիմարը... – պատասխանեց աղան առաջին

բարկությունք: – Ի՞նչ դոչաղ տղա, – խոսեց Մասիսյանը
ինքն իրան, – հալալ ըլի քեզ քո մոր կաթը, ինձ շեր սատանան
չէր խաբել, բայց դու լավ խաբեցիր, եթե ձեռքս ընկնեիր,
հագար մանեթ կտայի քեզ, եթե ուզենայիր ինձ մոտ ծառայել:

Հետո նա կրկին դարձավ դեպի Միքայելը.

– Տեսնում ե՞ս, լակոտ, էսպես կլինի դոչաղ տղան, մարդու
աչքի միջից մազ կթոցնեն, և մարդը չի իմանա: Տեսնում ես...

Միքայելը ոչինչ չխոսեց:

Ժ

Մասիսյանի բնակարանը, նրա հնադարյան տունը չէր գանազանվում նրա խանութից: Որպես խանութումը վաճառքի էր դրված ամեն տեսակ փտած, բորբոսած և գործածությունից ընկած հին մթերք, այնպես էլ նրա տան մեջ տիրում էր նույն բորբոսը, նույն փտությունը, նույն հնացած կյանքը իր բոլոր մաշված կողմերով:

Մասիսյանի տունը մի կիսավեր ամրոցի տպավորություն էր գործում նայողի վրա, որի բնակիչները շատ տարիներից առաջ անհետացել էին, և այն ամենը, ինչ որ կառուցել էր մարդկային ձեռքը, և որ պիտի պահպանվեր մարդու խնամքով, անտեր մնալով, ժամանակի կործանիչ ներգործությունից հնացել, տրորվել և թափվել էին: Ամբողջ (կամենում ենք ասել՝ բոլորովին չկործանված) մնացել էին մի քանի շենքեր միայն. – թոնրատունը, որ ծառայում էր որպես պաշարեղենների ամբար և միևնույն ժամանակ որպես խոհանոց և հաց թխելու տեղ. մառանը, ուր պահվում էին գինու կարասները, մրգեղեն և գանազան տեսակ թթվեցրած արմտիք, և բացի դրանից կային երեք սենյակներ, որոնցից մեկը աղայի համ քնարանն էր, համ հյուրանոցը, համ կաթինետը, մյուսի մեջ գետեղված էին աղայի տիկիներ իր աղջիկներով. դա ներկայացնում էր կանանոցը, իսկ երրորդ սենյակի մեջ բնակվում էր աղայի որդին՝ Ստեփանը: Բոլոր երեք սենյակներն էլ մի հարկանի էին. բոլորի

Էլ հատակը հավասար էր բակի հատակին, կտորները ծածկած էին հողով, որի վրա աճել էին գանազան բույսեր: Մենյակների երեքն էլ շինված էին մի կարգի վրա, մինը մյուսին կից, բայց ոչինչ հաղորդակցություն չունեին. երեքն էլ առանձին դռներ ունեին, որ բացվում էին դեպի բակը: Լույսը ներս էր ցուլանում ավելի դռներից, քան թե լուսամուտներից, որ փակված էին խուլ, ցանցատեսակ «փենջերեներով», որ անկարելի էր բաց անել: «Փենջերեները», այդ պարսկական հյուսնության գյուտը, առանց ապակիների, ձմեռը միայն պատում էին թղթով, որ աղան ընտրում էր իր խանութի հին նամակներից, որոնք ավելի թանձրացնում էին սենյակների մեջ տիրող մռայլը և միայն արգելում էին քամուն և ցրտին ազատ մուտք գործել: Մենյակները դրսից ծեփած էին ցեխից և հարդից պատրաստած սվաղով, որ տալիս էր նրանց ողորմելի մոխրագույն կերպարանք, իսկ ներսից ծեփած էին գաջով, որ վաղուց դեղնացել, մասամբ սևացել, բոլորովին կորցրել էր իր սպիտակությունը: Տեղտեղ գաջը թափվելով, երևում էին անթուրժ աղյուսները: Մենյակների առաստաղը ոչինչով պատած չէր, և դահվեի գույն ստացած մերկ գերանները երևում էին: Մենյակների հատակը նույնպես մերկ էր, ոչ տախտակով և ոչ աղյուսով էր պատած, այլ պնդացրած կավով, որպես լինում է գյուղացոց խրճիթներում: Եվրոպական կարասիներ չկային սենյակներում ո՛չ աթոռ, ո՛չ սեղան, ո՛չ դիվան, միայն պատերին կից, հատակից մի արշին բարձրությամբ և մի ու կես արշին լայնությամբ, շուրջանակի շինված էր մի տեսակ

տախտակամած, որ կոչվում էր «տախտ», և որի վրա կապերտներ սփռելով, դռակներ և մութաքաներ դնելով, ծալապատիկ նստում էին բնակիչները:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.